

MARCIN TOMCZAK

UNIwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

martom10@st.amu.edu.pl

Przedstawianie udziału kobiet w powstaniu wielkopolskim (1918–1919) w polskiej historiografii po roku 1989. Uwagi ogólne

Analizowanie przedstawiania kobiet w historiografii ma już swoją tradycję i wiąże się ze świadomością, że praktyka historiograficzna jako element kultury podlega jej normom, w tym także takim, które dotyczą relacji między płciami kulturowymi. Wiele prac, a pośród nich te, które dotyczą powstania wielkopolskiego, pisanych jest jednak z perspektywy historiografii tradycyjnej, która czerpie z wzorców konstruowania narracji utrwalonych w toku rozwoju tzw. klasycznego piarstwa historycznego i zastanych, naturalizowanych uprzedzeń. Opierając się na świadomości tych czynników, w artykule przeanalizowano sposób, w jaki pisze się o udziale kobiet w powstaniu wielkopolskim po roku 1989. Badane publikacje podzielono na (1) monografie, które pretendują do opisu całości powstania wielkopolskiego, (2) teksty dotyczące udziału kobiet w powstaniu, (3) monografie, które opisują udział danego regionu w powstaniu oraz (3) publikacje dotyczące powstania o innym charakterze. Biorąc pod uwagę objętość historiografii powstania, konieczny był możliwie reprezentatywny wybór tekstów, który posłużył sformułowaniu uwag o charakterze ogólnym.

Słowa kluczowe

powstanie wielkopolskie, kobiety, płeć kulturowa, herstory, historiografia klasyczna, historiografia nieklasyczna

Wstęp

Od powstania wielkopolskiego minęło już sto lat, a historiografia dotycząca tego wydarzenia, przedstawiająca je na przestrzeni czasu w różny, zależny także od panującego wówczas ustroju sposób, jest bardzo pokaźna. Mogłoby się zatem wydawać, że powstanie zostało już gruntownie zanalizowane, tym bardziej, że swój udział w jego badaniu ma wielu znanych historyków i historyczek. Takie spojrzenie na rozważania dotyczące wydarzenia, które u swych podstaw wiąże się

z nieklasycznym sposobem myślenia o historii¹ i czerpie z postulatów metodologicznych nurtu historii kobiet, pozwala jednak na zadawanie pytań innych niż dotąd, w tym na pytania: jak przedstawia się w historiografii udział kobiet w powstaniu wielkopolskim, jakie znaczenie ma i na czym polega przedstawianie powstania wielkopolskiego z perspektywy jednej z płci? Taka analiza jest konieczna ze względu na podstawowe cele historii jako nauki, która ma dążyć do prawdy, bądź przynajmniej do prawomocności. Jest ona potrzebna także ze względu na mnogość form istnienia przeszłości w teraźniejszości, społeczne funkcje historii, którą bada się przecież nie dla przeszłości samej, lecz dla teraźniejszości.

Przed przystąpieniem do analizy przedstawionego problemu należy wskazać kilka istotnych założeń, bez których nie można go nawet sformułować bądź przynajmniej byłoby to znacznie utrudnione. Przyjmuję zatem, że historia, jak każda dziedzina nauki, nie istnieje w próżni, lecz w kulturze i jako taka nie jest niezmienna. Kultura² oddziałuje na historyka/historyczkę np. poprzez istnienie w niej danych norm dyskursu, przy czym oddziaływanie to bywa w różnym stopniu nieuświadomione dlatego, że pewne zastane elementy otaczającej rzeczywistości przyjmowane są jako pewne, czy nawet „naturalne”³. „Naturalną”, choć oczywiście ewoluującą tendencją w historiografii, wynikającą z utrwalonych wzorców prawomocności, było (jest) np. wiązanie męskości ze światem polityki, a już tym bardziej wojny i nieopisywanie udziału kobiet w narracjach dotyczących tych sfer życia bądź opisywanie ich w okrojony, schematyczny sposób⁴. Można oczywiście pokusić się o stwierdzenie, że w badanym okresie kobiety nie uczestniczyły w życiu politycznym czy wojskowym ze względu na relacje między płciami wpisane w stan danej kultury. Może się jednak okazać, że kształt analizowanej kultury jest bardziej zróżnicowany, a kobiety uczestniczyły w danych wydarzeniach, np. w rewolucji francuskiej⁵, lecz ich udział nie był dostrzegany w historiografii ze względu na stan kultury badającej. Drugie założenie związane jest zatem z uznaniem, że historiografia przez bardzo długi czas była tworzona przez mężczyzn dla mężczyzn, a relacje pomiędzy płciami w kulturze zaważyły na wykluczeniu bądź przynajmniej ograniczeniu opisów dotyczących kobiet i pisanych z żeńskiej perspektywy, szczególnie jeśli dotyczyły one wydarzeń związanych z historią polityczną, którymi zresztą niemal wyłącznie zajmował się nurt tradycyjny historiografii.

¹ Na klasyczny sposób myślenia o historii składa się m.in. tzw. realizm, czyli uznanie, że przeszłość jest przedmiotem badania niezależnym od badacza, wiara w to, że historycy zmierzają do osiągnięcia jednej prawdy o przeszłości, czy też niedostrzeżenie, że historia, jak każda nauka, osadzona jest w kulturze i jest tym samym zależna od niej oraz zmienna. Na nieklasyczne podejście składają się m.in. twierdzenia przeciwne. Zob. J. Topolski, *Jak się pisze i rozumie historię. Tajemnice narracji historycznej*, Warszawa 1998, s. 351–353; W. Wrzosek, *O myśleniu historycznym*, Bydgoszcz 2009, s. 99–106.

² Por. B. Banaszak, J. Kmita, *Społeczno-regulacyjna koncepcja kultury*, Warszawa 1991.

³ Tak np. zastane relacje między płciami mogą być, i powszechnie bywają, naturalizowane. Zob. M. Solarzka, *S/przeciw historia. Wymiar krytyczny historii kobiet*, Bydgoszcz 2011, s. 70–71; 75–87.

⁴ *Ibidem*, s. 162; D. Kałwa, *Historia kobiet – kilka uwag metodologicznych*, [w:] *Dzieje kobiet w Polsce. Dyskusja wobec przyszłej syntezy*, pod red. K.A. Makowskiego, Poznań 2014, s. 18–19.

⁵ Por. m.in. problematykę związaną z przedstawianiem udziału kobiet w rewolucji francuskiej: M. Solarzka, *Reprezentacja jako przedstawicielstwo i przedstawianie. Feministyczne konteksty*, „Rocznik Antropologii Historii” 2013, nr 1, s. 123–126.

Dostrzeżenie wspomnianych zjawisk pozwala na spojrzenie na historiografię dotyczącą powstania wielkopolskiego w inny sposób i sformułowanie pytań: czy (i jak) udział w nim kobiet był przedstawiany przez historyków i historyczki w narracjach dotyczących powstania wielkopolskiego? czy w narracjach dominuje męska, czy żeńska perspektywa opisu tego wydarzenia? Postaram się odpowiedzieć na nie poniżej, choć zaznaczam, że uwagi będą miały charakter ogólny ze względu na planowaną objętość tekstu oraz obszerny kontekst, któremu należałoby przyjąć się szczegółowo, a co uczynić mogą doświadczeni badacze powstania.

Ze względu na zmianę sytuacji społeczno-politycznej w Polsce, która umożliwiła szersze niż dotąd oddziaływanie nieraz rozwijających się dopiero prądów intelektualnych z Zachodu, w tym nurtu historii kobiet oraz zapoznawszy się uprzednio z historiografią powstałą przed 1989 rokiem, którą można (nieco upraszczając) określić mianem „uprawianej w duchu tradycyjnym”, zdecydowałem się na ograniczenie poddanej analizie historiografii do tych publikacji, które ukazały się po roku 1989. Analizie poddano monografie i artykuły naukowe w granicach wyznaczonych przez cel sformułowania uwag o charakterze ogólnym, zwracając szczególną uwagę na pozycje najbardziej oddziałujące na świat naukowy i czytelnicy. Wśród badanych publikacji można wyróżnić: (1) pretendujące do opisu powstania jako całości, (2) opisujące związki danego regionu z powstaniem wielkopolskim, (3) poświęcone udziałowi kobiet w powstaniu oraz (3) dotyczące powstania, ale nienależące do wyżej wymienionych typów.

Monografie pretendujące do opisu całości powstania wielkopolskiego

Analizę historiografii warto rozpocząć od monografii poświęconych powstaniu wielkopolskiemu jako takiemu, czyli pretendujących zwykle mimo uświadomionych trudności do przedstawienia powstania takim, jakim ono było w całości⁶. W publikacjach tego typu często występują indeksy osobowe, co pozwala na łatwe określenie występowania w narracji kobiet wymienionych z imienia i nazwiska. W książce A. Czubińskiego wymieniono nazwiska: Jadwigi Cińskiej, Felicji Figowej, Hulewicz-Feilowej, Marii Konopnickiej, Ireny Kosmowskiej, A.J. Kunińskiej, Susanne Miller, K. Murzynowskiej, Heleny Paderewskiej, Heleny Rubinsztein, Wandy Serwańskiej, Zofii Sokolnickiej. Znalazły się tu zatem nazwiska dwunastu kobiet. Oczywiście nie wszystkie z nich były związane z powstaniem wielkopolskim. Większość to autorki wspomnianych publikacji (pomimo zastrzeżenia, że w indeksie pominięto nazwiska znajdujące się w bibliografii). Okazuje się zatem, że autor omówił działalność tylko dwóch kobiet – Zofii Sokolnickiej, o której A. Czubiński napisał, iż utrzymywała ona kontakt z Komitetem Narodowym Polskim

⁶ Por. m.in. Z. Grot, *Czyn zbrojny ludu wielkopolskiego 1918–1919*, Poznań 2008; A. Czubiński, *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919: geneza, charakter, znaczenie*, Poznań 2002; Z. Grot, A. Czubiński, *Powstanie wielkopolskie 1918–1919*, Poznań 2005; M. Rezler, *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919. Spojrzenie po 90 latach*, Poznań 2008; M. Kosman, *Powstanie Wielkopolskie na tle walk o przetrwanie narodowe pod zaborem pruskim*, Poznań 1993; A. Czubiński, Z. Grot, B. Miśkiewicz, *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919: zarys dziejów*, Warszawa 1988.

w Lozannie oraz została wybrana do Sejmu Ustawodawczego w Wielkopolsce⁷, a także Ireny Kosmowskiej, która była delegatką na Sejm Dzielnicowy. Inne kobiety zostały wspomniane jedynie jako żony⁸ bądź – jak wspomniałem – były po prostu autorkami publikacji. Z kolei M. Rezler wymienił łącznie dziewięć kobiet: Helenę Brownsword, Barbarę Chłapowską, Helenę Paderewską, Klaudynę Potoczką, Emilię Szczaniecką, Zofię Sokolnicką, Leokadię Świtalską, Jadwigę Zamoyską oraz Zofię Zielewiczową. W pozostałych publikacjach jest bardzo podobnie. Kobiety stanowią nikły procent wymienianych osób, które są w jakiś sposób związane z tematyką powstania wielkopolskiego. Trudno także o ustalenie występowania pewnego kanonu wymienianych żeńskich postaci. Wszystko to może stanowić zapowiedź umieszczania jedynie niewielu treści dotyczących udziału kobiet w powstaniu, choć nie zwalnia oczywiście ze szczegółowego przeanalizowania narracji.

W monografiach dotyczących powstania wielkopolskiego prowadzona jest narracja linearna. Ma to na celu wywołanie wrażenia, że do powstania wiodła w sposób bezpośredni droga obrona już dziesiątki lat wcześniej⁹. Publikacja rozpoczyna się od opisu sytuacji w zaborze pruskim w XIX wieku, a szczególnie podejmowanej przez ludność polską pracy organicznej, która stanowić ma „genezę” powstania. Autorzy wymieniają zatem osoby, które swoją działalnością miały przyczynić się do utrwalania patriotyzmu, i w konsekwencji do wybuchu powstania. W książce autorstwa A. Czubińskiego znajdują się nazwy stronnictw i nazwiska ich wybitnych działaczy, także nazwiska wybitnych księży¹⁰, lecz autor nie opisał szerzej aktywności kobiet i ograniczył się jedynie do informacji, że oprócz męskich drużyn skautowskich istniały także żeńskie¹¹. Jakakolwiek inna forma działalności kobiet, nawet niekoniecznie ściśle związana z polityką, nie została przez autora wymieniona na tym etapie narracji. Podobnie uczynił M. Rezler, wymieniając jedynie Emilię Szczaniecką oraz wspominając, że oprócz męskich drużyn skautowskich istniały także żeńskie. Autor dodał jednak, że z drużyn tych wywodziły się przyszłe sanitariuszki¹².

Narracje o pracy organicznej obecne w tego typu pracach dobrze oddaje następujący ustęp: „W zaborze pruskim aż po sam koniec XIX stulecia bezspornie od pół wieku królowała idea pracy organicznej. Pierwszy we właściwy sposób wcielił ją w życie Karol Marcinkowski, współtworzył Karol Libelt, a kontynuowali – żeby tylko wspomnieć najważniejszych – Hipolit Cegielski, Maksymilian Jackowski, ks. Piotr Wawrzyniak. Była to myśl na swoje czasy postępową i potrzebną [...] W Wielkim Księstwie Poznańskim i w sąsiedniej prowincji Prusy Zachodnie powstała gęsta sieć różnego rodzaju towarzystw, skupiających znaczne szeregi Polaków z różnych klas społecznych, od ziemiaństwa (Centralne Towarzystwo Gospodarskie)

⁷ A. Czubiński, *Powstanie Wielkopolskie...*, s. 47, 294.

⁸ Por. przypadki Jadwigi Cińskiej i Heleny Paderewskiej: *ibidem*, s. 111, 137.

⁹ Por. tytuły dwóch pierwszych rozdziałów w analizowanej monografii M. Rezlera: „Wielkopolan droga do niepodległości 1794–1864” i „Droga do kolejnego powstania” oraz tytuł pierwszego rozdziału w analizowanej książce A. Czubińskiego: „Narastanie dążeń narodowowyzwoleńczych w Wielkopolsce do jesieni 1918 roku”.

¹⁰ A. Czubiński, *op. cit.*, s. 39.

¹¹ *Ibidem*, s. 57.

¹² M. Rezler, *op. cit.*, s. 57.

poprzez burżuazję drobnomieszczaństwo (towarzystwa przemysłowe), chłopów (kółka włościańskie) po robotników (głównie organizacje katolickie)¹³.

W tych tradycyjnych opisach nie ma więc zbyt wiele miejsca dla zaznaczenia działalności kobiet, a grupy społeczne są identyfikowane z mężczyznami.

Podobnie M. Kosman w publikacji o wysokim poziomie¹⁴, wymieniając różne organizacje społeczne działające przed wybuchem powstania w Wielkopolsce, nie wspomina o organizacjach kobiecych¹⁵. Przedstawicielki płci żeńskiej pojawiają się na marginesie jego rozważań – sfotografowany sztandar okazuje się być wykonany w domu Wandy z Budzińskich Laskowskiej¹⁶, a Maria Kurnatowska z Mielżyńskich jest wymieniona obok swego męża, Zygmunta, jako ofiarodawczyni 50 tys. marek na rzecz powstania¹⁷. Podążając za przedstawionymi stylami myślenia, w tak skonstruowanych narracjach brakuje miejsca dla kobiet, które przyczyniły się wyraźnie do powstania, choć autorzy innych publikacji poświęconych historii kobiet, opisując różne formy ich działalności wskazują, że nie jest to jedyne możliwe ujęcie¹⁸.

W dalszym ciągu narracji przedstawiającej przebieg powstania miejsce dla zaznaczenia obecności kobiet w minionej rzeczywistości znajdowano niebawem rzadko, jakby incydentalnie, koncentrując się zresztą tradycyjnie na militarnych i politycznych aspektach powstania. A. Czubiński w kilku fragmentach swojej książki poświęcił działalności kobiet pojedyncze zdania. I tak, opisując proces „repolonizacji systemu oświaty”¹⁹, wspominał on, że „Wobec zajęcia mężczyzn w oddziałach powstańczych dużą rolę w szkolnictwie spełniały kobiety”²⁰. Przy okazji referowania przebiegu wyborów do rad miejskich i Sejmu Ustawodawczego autor zauważył natomiast, że „Po raz pierwszy w wyborach wzięły udział kobiety. One też zadecydowały o polskim sukcesie, ponieważ znaczna liczba mężczyzn znajdowała się w oddziałach wojskowych poza obszarem miasta i w wyborach nie mogła

¹³ Z. Grot, A. Czubiński, *op. cit.*, s. 12. Na marginesie warto dodać, że fakt opisywania grup społecznych (inteligencja, mieszczaństwo, chłopstwo, czy nawet chłopi) przez pryzmat mężczyzn zauważyła już V. Woolf w eseju „Trzy gwinee”. Zob. V. Woolf, *Własny pokój, Trzy gwinee*, przeł. E. Krasińska, Warszawa 2002.

¹⁴ M. Kosman, *op. cit.*

¹⁵ *Ibidem*, s. 43.

¹⁶ *Ibidem*, s. 70. Warto dodać, że A. Barłóg w swojej książce wspomina o tym, że to kobiety w początkowej fazie powstania były odpowiedzialne za szycie chorągwi, sztandarów.

¹⁷ *Ibidem*, s. 124.

¹⁸ Por. m.in. G. Wyder *Przejawy politycznej działalności Wielkopolanek w dobie zaborowej w świetle uzasadnień wniosków o nadanie odznaczeń Krzyża Niepodległości i Medalu Niepodległości, ustanowionych w 1930 r.*, [w:] *Drogi kobiet do polityki (na przestrzeni XVIII-XXI wieku)*, pod red. T. Kulak i M. Dajnowicz, Wrocław 2016, s. 237–262; G. Wyder, *Z dziejów walki o tożsamość narodową – tajne stowarzyszenie kobiet „Warta”*, [w:] *Polacy – Niemcy – Pogranicze: studia historyczne: księga poświęcona Profesorowi Joachimowi Benyskiewiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin oraz pięćdziesięciolecie pracy*, pod red. G. Wyder, T. Nodzyńskiego, Zielona Góra 2006, s. 183–199; *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki...: samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich do 1918 roku (na tle porównawczym)*, pod red. A. Janiak – Jasińskiej, K. Sierakowskiej, A. Szwarca, Warszawa 2008.

¹⁹ Na marginesie rozważań należy zastanowić się, czy była to „repolonizacja”, a nie „polonizacja”. Zob. P. Bauer, *Polonizacja szkolnictwa po wybuchu powstania wielkopolskiego 1918/1919 roku*, [w:] *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919: źródła – stan badań – postulaty badawcze: X Ogólnopolskie Seminarium Historyków Powstania Wielkopolskiego*, pod red. B. Polaka, Koszalin 1997.

²⁰ A. Czubiński, *op. cit.*, s. 275.

uczestniczyć²¹. Można powiedzieć, że taki schemat jest charakterystyczny także dla innych monografii poświęconych powstaniu. Nieco więcej miejsca kobietom poświęcił tylko M. Rezler, który wspominał o tym, że Zofia Sokolnicka działała w Towarzystwie Tomasza Zana²², że w transporcie do stolicy Małopolski Wschodniej udawała się także delegacja Komitetu Pomocy dla Lwowa (chodzi o okres po powstaniu), w skład którego oprócz mężczyzn wchodziły: p. Niegolewska, Helena Brownsword oraz Zofia Zielewiczowa²³, a także, iż „Nowy głównodowodzący zorganizował swoją siedzibę na II i III piętrze hotelu „Royal” przy św. Marcinie 38, w 22 pokojach użyczonych przez właścicielkę, Leokadię Świtalską²⁴”.

Co ciekawe, tego typu fragmenty pokazują, że jakkolwiek kobiety „nikną” w powstaniu, to jednak na powierzchnię narracji od czasu do czasu, jakby incydentalnie, wybija się jakaś działalność, co do której możliwe jest założenie, że istniała na szerszą skalę, lecz nie została opisana. Jedną z przyczyn takiego stanu jest zapewne przepełnienie narracji cechą wzniosłości (sublime)²⁵. Na narrację wielki wpływ ma, a nieraz nią rządzi, szacunek dla walczących i poległych żołnierzy-mężczyzn²⁶, co stanowi o silnej ideologizacji publikacji poświęconych powstaniu, lecz nie jest oczywiście zjawiskiem rzadkim i charakterystycznym tylko dla monografii tego powstania²⁷. Wszystko to powoduje jednak, że w tego typu publikacjach działalność kobiet nie jest szerzej opisywana.

Publikacje poświęcone udziałowi kobiet w powstaniu wielkopolskim

Po przedstawieniu narracji o kobietach w monografiach, które pretendują do opisu całości powstania, warto – jakby dla kontrastu – przyjrzeć się nielicznym tekstom, w których przeanalizowano jedynie udział kobiet w powstaniu wielkopolskim²⁸. Najważniejszą pracą na ten temat, która do tej pory się ukazała, jest

²¹ *Ibidem*, s. 289.

²² M. Rezler, *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919. Spojrzenie po 90 latach*, Poznań 2008, s. 59.

²³ *Ibidem*, s. 261.

²⁴ *Ibidem*, s. 151.

²⁵ Por. J. Topolski, *op. cit.*, s. 234–252.

²⁶ Choć jak się okaże w niektórych tekstach na listach powstańców umieszczano też kobiety.

²⁷ Na marginesie warto dodać, że taki stan rzeczy sprzyja podkreślanemu powszechnym dążeń ku powstaniu i zwykle jedynie mniej liczni, doświadczeni historycy pozwalają sobie na zauważanie różnych postaw w społeczeństwie, także wrogich powstaniu. Zob. W. Łazuga, *O idei niepodległości i patriotycznym frazesie*, [w:] *Siedemdziesiąta rocznica odzyskania niepodległości i wybuchu Powstania Wielkopolskiego: materiały z konferencji odbytej 13–14 grudnia 1988 r. w UAM w Poznaniu*, pod red. T. Kotłowskiego, Poznań 1992, s. 25–32; W. Łazuga, *Bohater zbiorowy i liga brandmeistrów. Dwa aspekty Powstania Wielkopolskiego*, [w:] *Powstanie wielkopolskie 1918–1919. Wybrane aspekty z perspektywy 90 lat*, pod red. J. Karwata, Poznań 2008.

²⁸ A. Barłóg, *Udział kobiet w powstaniu wielkopolskim (1918–1919)*, Poznań 2008, por. G. Wyder [rec.], *Udział kobiet w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919*, „Studia Zachodnie” 2010, t. 12, s. 215–219. Nieliczne inne teksty traktujące o udziale kobiet w powstaniu: B. Polak, *Kobiety w Powstaniu Wielkopolskim*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Zarządzania Politechniki Koszalińskiej” 1998, nr 4, s. 137–144; G. Wyder, „Szli wtedy wszyscy...”: *powstanie wielkopolskie w przekazach jego uczestniczek*, „Kronika Miasta Poznania” 2011, nr 1, s. 97–110. Praca magisterska dotycząca udziału kobiet w powstaniu została napisana przez Zenonę Florczak pod kierunkiem Z. Grota w 1971 r. Podążając za informacją podaną przez B. Polaka we wspomnianym artykule należy także odnotować, że nad udziałem kobiet w powstaniu miano debatować podczas jednego z seminariów kościarskich w 1994 r.

z pewnością monografia autorstwa Anny Barłóg pt. „Udział kobiet w powstaniu wielkopolskim (1918–1919)”.

Autorka już na wstępie zauważa, że „kobiety nikną w historiografii. Historiografii, która jest męska, która opowiada dzieje narodów rządzonych przez mężczyzn. Tak jak w codziennym życiu marginalizowano ich rolę, lekceważono ich zdanie, tak też pomijano je spisując dzieje. Kobiety XIX-wieku to ciągle w znacznej mierze wyłącznie matki, siostry, żony i gosposie. Stanowiły one tło dla wybitnych męskich jednostek, grupę społeczną, którą uznawano za niewartą opisaną w kontekście utrwalania historii [...] uznane za niespełniające warunków intelektualnych i fizycznych, nie były dopuszczane do działalności na tym polu. Były one zresztą pogodzone z narzuconą im od wieków rolą. Nieświadome swojej wartości, nie aspirowały do udziału w życiu publicznym, pokornie przejmowały kulturowo przypisany wzorzec zachowań”²⁹.

Wychodząc z takich założeń, Anna Barłóg w pionierski sposób³⁰ przebadła udział kobiet w powstaniu wielkopolskim i przedstawiła obraz, który udało się jej skonstruować pomimo nieodnotowywania w materiałach źródłowych działań kobiet w takim stopniu, jak działań mężczyzn³¹. Opisana została działalność przedstawicielek płci żeńskiej: w towarzystwach dobroczynnych „Warta” oraz „Stella”, w pierwszych legalnych, żeńskich kołach „Sokoła”, w Towarzystwie Ziemianek Wielkopolski i Pomorza, w Pierwszym Zastępie Skautowym Żeńskim. Autorka przedstawiła także udział kobiet w samym powstaniu, przede wszystkim w służbach sanitarno-medycznych (w samym wykazie sanitariuszek PCK, załączonym jako aneks, widnieje ponad 300 nazwisk), w organizacji żywienia i zaopatrzenia, w służbach łączności i zwiadu powstańczego oraz szeroko rozumianego zaplecza powstańczego, wskazała także, że również kobiety ginęły w powstaniu. Podejście takie było możliwe dzięki zastosowaniu innych niż tradycyjne założeń metodologicznych, bowiem źródła, np. wspomnienia uczestniczek powstania, były dostępne dla innych historyków piszących o powstaniu, lecz nie zostały przez nich wykorzystane. W narracji przytoczono liczne wypowiedzi uczestniczek powstania, a w indeksie osobowym zamieszczono imiona i nazwiska kobiet. G. Wyder, recenzując książkę Anny Barłóg, zarzuciła jej przede wszystkim błędy techniczne, np. w przypisach, lecz ustalenia autorki, stanowiące istotne *novum* w badaniach powstania wielkopolskiego, nie zostały zakwestionowane.

Inny tekst traktujący o udziale kobiet w powstaniu wielkopolskim napisała G. Wyder³². Dotyczył on przede wszystkim działalności przedstawicielek płci żeńskiej z Poznania i okolic. Autorka zamieściła ogólny obraz udziału kobiet w powstaniu wielkopolskim oraz ich wspomnienia czy teksty prasowe, w których m.in. domagały się one od historyków uznania faktu, że w powstaniu brało udział całe społeczeństwo. W aneksie autorka zamieściła wykaz uczestniczek powstania z Poznania.

²⁹ A. Barłóg, *op. cit.*, s. 12.

³⁰ Zwraca na to uwagę m.in. J. Karwat, *Powstanie Wielkopolskie 1918/1919 w historiografii i kulturze. Próba analizy i syntezy*, Poznań 2012, s. 246.

³¹ Warto wskazać np. na różnice w ewidencjonowaniu żołnierzy oraz osób pełniących funkcje w zwiadzie, gońców, sanitariuszek spoza PCK.

³² G. Wyder, „Szli wtedy wszyscy...”, s. 97–110.

Krótki tekst o interesującej nas tematyce dopełnił także B. Polak już w 1998 roku³³. Autor podjął się opisu stanu badań nad udziałem kobiet w powstaniu wielkopolskim i przedstawił wyniki własnych analiz. Zauważył, że „stan badań nie odbija rzeczywistej roli kobiet w powstaniu wielkopolskim. Na przełomie wieków Wielkopolanki bardzo aktywnie, bez kompleksów, po partnersku współuczestniczyły w pracy narodowej. Widzimy je w dziesiątkach organizacji oświatowych, kulturalnych, a także gospodarczych”³⁴. B. Polak zwrócił uwagę, że problem udziału kobiet w powstaniu został podjęty w „Dzienniku Poznańskim” już w 1928 roku, a odpowiedziami na artykuł prasowy były publikacje wymienionych przez autora wspomnień uczestniczek powstania. Podobnie jak G. Wyder zwrócił on także uwagę na rolę akt Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości jako źródeł do udziału kobiet w powstaniu. B. Polak wymienił wreszcie całą gamę funkcji, którą kobiety pełniły podczas powstania, wspomniawszy także rozkazy dowództwa nakazujące usunięcie kobiet z oddziałów zbrojnych oraz wskazał na przypadki niedostosowania się do tych zaleceń, co pozwala na mówienie o przypadkach walki kobiet z bronią w rękach.

Monografie „regionalne”

Poza omówionymi tekstami należy przyrzeć się także publikacjom dotyczącym powstania wielkopolskiego o innym charakterze. W monografiach „regionalnych”³⁵ narracją rządzą nieco inne cele niż w wypadku ogólnych syntez powstania. Autorzy bowiem, opisując rolę danego regionu w powstaniu wielkopolskim, wskazują na wydarzenia, które miały miejsce, lecz dużą wagę przywiązują do pełnego opisanego losów i działań konkretnych ludzi związanych z danym obszarem w celu ich upamiętnienia. Stąd też historycy zwykle starają się o ustalenie w miarę pełnego spisu uczestników powstania. W narracjach tego typu, opisujących tradycyjnie przede wszystkim wojskowe i polityczne aspekty powstania, i w tym względzie nieróżniących się od wymienionych wcześniej monografii powstania, jest nieco więcej miejsca dla opisanego udziału kobiet, choć opis ten poza nielicznymi wyjątkami nadal występuje incydentalnie.

W jednej z monografii dotyczących Ziemi Kościańskiej w powstaniu wielkopolskim³⁶ znalazły się jedynie następujące informacje: o darze od Aleksandry

³³ B. Polak, *op. cit.*, s. 137–144.

³⁴ *Ibidem*, s. 137.

³⁵ Por. m.in. następujące publikacje: *Ziemia Kościańska w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919*, pod red. B. Polaka, Kościan 1999; *Mogilno w Powstaniu Wielkopolskim (1918–1919)*, pod red. D. Konieczko-Sliwińskiej, Poznań 2008; *Powstanie Wielkopolskie w Bukówcu Górnym i okolicy – opisy, wspomnienia, opracowania*, pod red. Z. Dragan, M. Kubiak, R. Wireckiego, Bukowiec Górny 2009; J. Benyskiewicz, H. Szczegół, *Powstanie Wielkopolskie nad środkową Obrą*, Zielona Góra 1998; R. Chwaliszewski, W. Kicman, *Kiedy ojczyzna wezwała: Powstanie Wielkopolskie na ziemi pilskiej*, Piła 2013; W. Paluszyński, *Kujawy Zachodnie w Powstaniu Wielkopolskim*, Inowrocław 2017; *Udział mieszkańców Barcina i okolic w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918–1919*, pod red. S. Szadłowskiej, T. Kaczmarek, B. Chojnowskiej, Barcin 2011; K. Horyza-Pachciarz, *Powstańcy wielkopolscy ziemi jaraczewskiej*, Jaraczewo 2015; *Gloria Victoribus: powstańcy wielkopolscy powiązani z ziemią chodzieską*, pod red. D. Marciniak, Chodzież 2017.

³⁶ *Ziemia Kościańska w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919*, pod red. B. Polaka, Kościan 1999.

Bukowieckiej, który pozwolił powstańcom na zakup broni³⁷, o założeniu tajnej sekcji Czerwonego Krzyża przez Pelagię Łukomską, w której skład weszły dziewczęta zrzeszone w Towarzystwie Młodych Polek „Promień”³⁸, o zaprzysiężeniu kobiet do POW w charakterze sanitariuszek³⁹ oraz o tym, że tajne spotkania urządzano w restauracjach, które należały także do kobiet⁴⁰. Zamieszczając tego typu szczątkowe informacje w publikacji, nie przedstawiono udziału kobiet w powstaniu w bardziej wyczerpujący sposób.

Kilka informacji o udziale przedstawicielek płci żeńskiej w powstaniu znalazło się w publikacji dotyczącej Mogilna⁴¹. Dotyczyły one m.in. działalności żeńskiego oddziału „Sokoła”⁴². W zamieszczonych w monografii źródłach są jednak takie, które bezpośrednio odnoszą się do udziału kobiet w powstaniu. Pod numerem siódmym znalazła się następująca informacja: „1919 styczeń 26, Poznań – Informacja o udziale kobiet w służbie sanitarnej na froncie północnym”, a pod numerem ósmym: „Rozkaz nr 39 Dowództwa Głównego w sprawie darów na wojsko”, który zawiera informacje o darczyńcach, wśród których było wiele kobiet.

Większą uwagę na udział kobiet w powstaniu zwrócił W. Paluszyński w swojej publikacji dotyczącej Kujaw Zachodnich w powstaniu⁴³. Autor, wymieniając uczestników powstania, zawarł informacje o 23 kobietach zaangażowanych w powstanie, z których aż 5 zginęło w trakcie walk. Wspomniał on także o żeńskich towarzystwach z czasów zaborów, takich jak: Towarzystwo Polek, Czytelnia dla Kobiet, czy wreszcie Stowarzyszenie Warta⁴⁴. W monografii znalazło się więcej informacji o kobietach, niż zazwyczaj. Autor pokusił się także o przywołanie wspomnień przedstawicielek płci żeńskiej, czego inni historycy nie czynią zbyt często.

Do nurtu tradycyjnego należy z kolei monografia poświęcona Barcinowi w powstaniu⁴⁵. Książka w dużej mierze składa się z zebranych wspomnień, których autorami są mężczyźni, oraz wyjątków z różnych monografii, które dotyczą Barcina. Dopiero w zamieszczonym spisie personelu medycznego, który stanowili sanitariuszki, „kobiety szyjące czapki, reperujące odzież, opierające powstańców” oraz „kobiety gotujące dla powstańców”, znalazły się nazwiska kobiet. Ponadto zamieszczono zdjęcie i krótki biogram sanitariuszki Jadwigi Szymańskiej z domu Reinke. Co ciekawe przedstawicielki płci żeńskiej nie znalazły się w spisie uczestników powstania sporządzonym przez Edmunda Reinkego (prawdopodobnie członka rodziny wspomianej Jadwigi Szymańskiej) i w innych spisach uczestników powstania.

Przytoczone wyżej przykłady obrazują sposób przedstawiania kobiet w monografiach o charakterze regionalnym. W wielu wypadkach o kobietach wspomina

³⁷ *Ibidem*, s. 25.

³⁸ *Ibidem*, s. 28.

³⁹ *Ibidem*, s. 38.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 42.

⁴¹ *Mogilno w Powstaniu Wielkopolskim (1918–1919)*, pod red. D. Konieczko-Śliwińskiej, Poznań 2008.

⁴² *Ibidem*, s. 44.

⁴³ W. Paluszyński, *Kujawy Zachodnie w Powstaniu Wielkopolskim*, Inowrocław 2017.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 15.

⁴⁵ *Udział mieszkańców Barcina i okolic w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918–1919*, pod red. S. Szadłowskiej, T. Kaczmarek, B. Chojnowskiej, Barcin 2011.

się incydentalnie, tak jak w publikacjach poświęconych powstaniu jako takiemu, a nieco częstsze wspomnianie ich udziału w analizowanych książkach wiązać można z większą szczegółowością publikacji poświęconych jedynie danemu regionowi w powstaniu. Od czasu do czasu zdarza się jednak, że autorzy, badając wnikliwie wszelką działalność niepodległościową i powstańczą, zauważają wydatny w niej udział kobiet i opisują go pełniej.

Inne publikacje o powstaniu wielkopolskim

Kolejną grupą publikacji interesującą z perspektywy podejmowanego tematu są teksty dotyczące służb sanitarnych w powstaniu wielkopolskim⁴⁶. Takie analizy podjął J. Majewski⁴⁷, który zdecydował się na opisanie zaopatrzenia medyczno-sanitarnego w powstaniu oraz udziału w nim farmaceutów. W książce tej znalazły się nazwiska 68 aptekarzy, a udział kobiet-sanitariuszek nie został zbyt szeroko opisany⁴⁸. J. Basiński⁴⁹ – oprócz nazwisk lekarzy, farmaceutów i dentystów – zamieścił w swojej książce także spis pielęgniarek i sanitariuszek PCK. Wśród lekarzy, choć nie wskazuje na to tytuł aneksu, także znalazły się kobiety⁵⁰. Należy zauważyć, że w publikacjach tego typu wbrew oczekiwaniom, bo pomimo licznego udziału sanitariuszek w powstaniu, więcej miejsca poświęca się zwykle lekarzom czy farmaceutom. Inaczej postąpili J. Majewski i A. Kielak w przywołanym już artykule, który w całości poświęcili udziałowi kobiet, przede wszystkim sanitariuszek, w powstaniu⁵¹.

W publikowanych stanach badań⁵² dotyczących powstania zwracano uwagę na różnorodne problemy, w tym metodologiczne, i formułowano rozmaite postulaty badawcze. Nie podnoszono jednak zagadnień związanych z badaniem udziału kobiet w powstaniu.

Jeżeli chodzi zaś o publikowane wspomnienia, to wśród nich przeważają te męskie, od czasu do czasu zamieszczane są jednak także żeńskie, których treść ujawnia nieco inną perspektywę powstania ze względu na inny sposób postrzegania świata. Autorki wspomnień nie koncentrują się jedynie na militarnych i politycznych aspektach oraz swym udziale w nich, jak ma to miejsce w przypadku wspomnień męskich, lecz w większym stopniu na kwestiach związanych z rodziną, codziennością⁵³.

⁴⁶ Por. J. Majewski, *Zaopatrzenie medyczno-sanitarne w powstaniu wielkopolskim i udział w nim farmaceutów*, Poznań 1998; J. Basiński, *Organizacja i znaczenie służby sanitarno-medycznej w przebiegu powstania wielkopolskiego i organizacji Wojska Wielkopolskiego 1918–1919*, Koszalin 2010.

⁴⁷ J. Majewski, *op. cit.*

⁴⁸ Nieliczne wspomnienia o kobietach znalazły się np. na stronach 21 i 58 tego opracowania.

⁴⁹ J. Basiński, *op. cit.*

⁵⁰ Np. Jadwiga Żninowicz. Zob. *ibidem*, s. 182.

⁵¹ J. Majewski, A. Kielak, *op. cit.*

⁵² Por. m.in. *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919: źródła – stan badań – postulaty badawcze: X Ogólnopolskie Seminarium Historyków Powstania Wielkopolskiego*, pod red. B. Polaka, Koszalin 1997; A. Czubiński, *Stan badań nad historią Powstania Wielkopolskiego*, „Dzieje Najnowsze” 1998, nr 4, s. 107–124.

⁵³ Por. *Wspomnienia z Powstania Wielkopolskiego*, pod red. J. Karwata, Poznań 2007. W publikacji zamieszczono wspomnienia Pelagii Horak; D. Kolbuszewska, *Trzynastu wspaniałych: Powstanie Wielkopolskie w życiu*

Wśród innego typu publikacji, które dotyczą określonych aspektów powstania, warto wskazać na pracę T. Szeszyckiego⁵⁴, który pisząc o „zapomnianych zwyciężcach”, cały rozdział poświęcił kobietom. Wspomniał o nich także na kartach innych rozdziałów. Należy jednak dodać, że w bardzo wielu miejscach autor oparł się na wspomnianej już wcześniej pracy A. Barłóg. W innej książce dotyczącej wybranych zagadnień związanych z powstaniem⁵⁵ znalazł się z kolei rozdział A. Barłóg traktujący o udziale kobiet w powstaniu, pokrywający się jednak w dużej mierze, jeśli chodzi o tematykę, z monografią tej autorki.

Warto także wskazać, że w tomie pt. „Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919” znalazły się biogramy uczestniczek omawianego wydarzenia⁵⁶. Znajdują się one oczywiście w zdecydowanej mniejszości, niemniej jednak twórcy wielotomowego wydawnictwa nie zapomnieli o powstankach.

Na koniec warto także krótko wspomnieć o albumach powstania. Na niektórych zdjęciach publikowanych w tego typu wydawnictwach widoczny jest udział kobiet w powstaniu, np. w charakterze sanitariuszek. Nieco więcej zdjęć niż przeciętnie, które dokumentują udział kobiet w powstaniu, znajduje się w najnowszym wydaniu albumu wydawanym pod nazwiskiem Mariana Olszewskiego⁵⁷, gdzie wspomniano także o monografii A. Barłóg dotyczącej udziału kobiet w powstaniu. Polecieć uwadze należy także czasową wystawę udostępnioną w dniach 15 lipca – 11 listopada 2018 r. pt. „Udział kobiet w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919” w Muzeum Narodowym Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie oraz towarzyszący jej katalog.

Mentalność a płeć. Jak mogłaby wyglądać historia powstania z perspektywy kobiet?

Po rozważeniu pytania dotyczącego przedstawiania udziału kobiet w powstaniu, należy także ustosunkować się do problematyki mentalności męskiej i żeńskiej i jej wpływu na narracje o powstaniu wielkopolskim. Kwestia ta zostanie tylko zasygnalizowana, ze względu na trudności związane z wnikliwym uchwyceniem w ramach artykułu tak obszernej problematyki.

Mężczyźni i kobiety inaczej postrzegają rzeczywistość, co akcentuje nurt *her-story*. Rzecz zatem nie w samej obecności przedstawicieli różnych płci w narracji, ale w kształcie narracji. Różnicom w postrzeganiu konfliktu zbrojnego przez

i losach powstańców i ich rodzin, Poznań 2008. W publikacji zamieszczono wspomnienia kobiet, lecz występują one incydentalnie, na marginesie narracji, która dotyczy trzynastu mężczyzn.

⁵⁴ T. Szeszycki, *Zapomniani zwycięzcy: znane, mało znane i nieznanne wydarzenia z Powstania Wielkopolskiego 1918–1919*, Szczecin 2010.

⁵⁵ *Powstanie wielkopolskie 1918–1919. Wybrane aspekty z perspektywy 90 lat*, pod red. J. Karwata, Poznań 2008.

⁵⁶ *Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919*, pod red. B. Polaka, t. 1–14, Poznań 2005–2017.

⁵⁷ M. Olszewski, *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919*, Poznań 2018.

mężczyzn i kobiety swą książkę poświęciła S. Aleksijewicz⁵⁸. Autorka na jednej z pierwszych stron, odnosząc się do historiografii II wojny światowej, zauważa: „Pisali mężczyźni i o mężczyznach – to było od razu jasne. Wszystko, co wiemy o wojnie, powiedział nam «męski głos». Wszyscy tkwimy w niewoli «męskich» wyobrażeń i «męskich» doznań wojennych. «Męskich» słów. Kobiety milczą. Przecież nikt poza mną nie wypytywał mojej babci. Ani mamy. Milczą nawet te, które były na wojnie. Jeśli nagle zaczynają mówić, to opowiadają nie o swojej wojnie, ale o cudzej. Innej. Dostosowują się do męskiego szablonu”⁵⁹.

Autorka wskazuje, że mężczyźni-autorów interesuje: wojna, rywalizacja, historia polityczna i militarna, zaś kobiety-autorki: człowiek, jego codzienne życie, cierpienie ludzi i innych istot podczas konfliktów.

Trudno nie zauważyć, że w historiografii powstania wielkopolskiego mamy do czynienia z dominacją męskiej narracji. Powstanie wielkopolskie to nie ludzie z ich codziennymi problemami, tylko niezłomni bohaterowie. Powstanie wielkopolskie to karabin i mundur – o nich można napisać rozdziały, ale o pracy kobiet szyjących sztandary bądź zapewniających aprowizację, a także wsparcie na co dzień, nie pisze się więcej niż dwóch zdań, bo nie jest to ważne. Pisze się też o powstaniu jako spocie wydarzeń politycznych i militarnych, a nie o ludziach w powstaniu i ich codziennym życiu. Nie pisze się o cierpieniu, które w zbyt dużych dawkach mogłoby zepsuć smak zwycięstwa. Choć jeśli o mowa o cierpieniu, to warto wspomnieć, że kobiety w czasach powstania doczekały się odznaczenia pamiątkowego „Wielkopolska Matkom Poległych”. Tego typu wyróżnienia nie przewidziano dla ojców.

Różnice w narracji przebijają się w kobiecych wspomnieniach z powstania wielkopolskiego. Kobiety zwracały bowiem uwagę inne aspekty życia podczas konfliktu. Autor bądź autorka, którzy będą chcieli stworzyć bliższą prawdzie narrację o powstaniu, nie będą mogli pominąć narracji wytworzonych przez kobiety, nie będą mogli uznać je za gorsze i przez to niegodne uwagi. O tym, że obecnie przedstawicielki płci żeńskiej są tak postrzegane, świadczy samo upominanie się o ich perspektywę.

Podsumowanie

Powyższy przegląd opracowań pozwala na sformułowanie kilku podstawowych wniosków. Po pierwsze, historycy powstania wielkopolskiego koncentrują się przede wszystkim na opisie aspektów politycznych i wojskowych powstania, przedstawiając powstanie z męskiej perspektywy, co ma swoje konsekwencje dla opisu udziału kobiet, które ze względu na stan kultury badanej, nie uczestniczyły w życiu politycznym i wojskowym na równi z mężczyznami. Po drugie, zdecydowana większość historyków nie opisuje udziału kobiet w powstaniu proporcjonalnie do ich aktywności, nieraz zupełnie go pomijając, co jest związane ze stanem kultury badającej, w tym utrwalonymi wzorcami prawomocności w historiografii.

⁵⁸ S. Aleksijewicz, *Wojna nie ma w sobie nic z kobiety*, Wołowiec 2010.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 10.

Po trzecie, nieliczni autorzy (np. B. Polak) dostrzegali wcześniej potrzebę przeformułowania obrazu powstania i uwzględnienia w nim udziału kobiet, jednak dopiero Anna Barłóg podjęła tę problematykę w sposób bardziej wyczerpujący w swojej monografii dotyczącej udziału kobiet w powstaniu. Publikacja ta, a także odwołania do niej, pozwalają sądzić, że w przyszłości w historiografii powstania wielkopolskiego może znaleźć się więcej miejsca dla opisu udziału kobiet w powstaniu.

Nieopisywanie działalności kobiet jest szczególnie widoczne w tych monografiach, które pretendują do przedstawienia całości powstania. Czytelnik nie dowiaduje się z nich o formach zaangażowania kobiet w powstanie. Co do zasady, podobna narracja występuje w monografiach charakteryzujących udział danego regionu w powstaniu, choć w wypadku tych publikacji ze względu na poziom ich szczegółowości, częściej opisywana jest działalność kobiet, jednak opis tego rodzaju jest także fragmentaryczny, występuje incydentalnie. Niewielu autorów opisuje działalność kobiet w szerszym wymiarze. W monografiach „regionalnych” występują także listy powstańców z danej miejscowości, wśród których umieszcza się je czasem. Publikacje dotyczące służb medycznych i sanitarnych w powstaniu w dużej mierze dotyczą lekarzy, aptekarzy. Udziałowi sanitariuszek poświęca się mniej miejsca. Publikowane wspomnienia są przede wszystkim wspomnieniami mężczyzn. Wspomnienia kobiet są rzadko wykorzystywane w monografiach poświęconych powstaniu, choć stanowią one świadectwo innej mentalności niż męska. W publikowanych stanach badań i postulatach badawczych podnoszono rozmaite, w tym metodologiczne kwestie, nie podniesiono jednak tematu badań udziału kobiet w powstaniu. Od 2008 roku dysponujemy monografią poświęconą udziałowi kobiet w powstaniu. Zagadnieniu temu poświęcono także dotychczas kilka artykułów. Pozostaje mieć nadzieję, że nurt badań nad udziałem kobiet w powstaniu będzie się rozwijał, a badacze piszący historię powstania, także „całościowe” monografie, będą uwzględniać dokonywane ustalenia.

Podjęmowane w tym tekście kwestie, jakkolwiek mające charakter uwag ogólnych, wydają się istotne ze względu na problematykę prawomocności w historii i mnogość form istnienia przeszłości w teraźniejszości. Powstanie wielkopolskie jest wydarzeniem, które wpisuje się bądź „jest wpisywane”⁶⁰ w wielkopolską tożsamość jako związane w sposób istotny z historią regionu. Setna jego rocznica przypadająca w 2018 każe zastanowić się nad tym, czy udział społeczeństwa w tym wydarzeniu jest przedstawiany w sposób pełny i czy jakkolwiek związek z nim mogą czuć tylko Wielkopolanie, czy również Wielkopolanki. Podjęcie problematyki udziału kobiet w powstaniu pozwoliłoby historykom na uniknięcie pobłażliwych uśmiechów, które mogliby zobaczyć po sformułowaniu zapewnień, że „przedstawiają minioną rzeczywistość”, podczas gdy druga płęć jest często wykluczana z jej opisu.

⁶⁰ Poprzez zastosowanie określenia „jest wpisywane” chcę podkreślić, że wiąże się to ze społeczną konstrukcją.

Bibliografia

WSPOMNIENIA

Wspomnienia z Powstania Wielkopolskiego, pod red. J. Karwata, Poznań 2007.

OPRACOWANIA MONOGRAFICZNE

- Aleksijewicz S., *Wojna nie ma w sobie nic z kobiety*, Wołowiec 2010.
- Barłóg A., *Udział kobiet w powstaniu wielkopolskim (1918–1919)*, Poznań 2008.
- Basiński J., *Organizacja i znaczenie służby sanitarno-medycznej w przebiegu powstania wielkopolskiego i organizacji Wojska Wielkopolskiego 1918–1919*, Koszalin 2010.
- Benyskiewicz J., Szczegóła H., *Powstanie Wielkopolskie nad środkową Obrą*, Zielona Góra 1998.
- Czubiński A., Grot Z., Miśkiewicz B., *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919: zarys dziejów*, Warszawa 1988.
- Czubiński A., *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919: geneza, charakter, znaczenie*, Poznań 2002.
- Działaczki społeczne, feministki, obywatelki...: samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich do 1918 roku (na tle porównawczym)*, pod red. A. Janiak-Jasińskiej, K. Sierakowskiej, A. Szwarcza, Warszawa 2008.
- Grot Z., Czubiński A., *Powstanie wielkopolskie 1918–1919*, Poznań 2005.
- Grot Z., *Czyn zbrojny ludu wielkopolskiego 1918–1919*, Poznań 2008.
- Horyza-Pachciarz K., *Powstańcy wielkopolscy ziemi jaraczewskiej*, Jaraczewo 2015.
- Gloria Victoribus: powstańcy wielkopolscy powiązani z ziemią chodzieską*, pod red. D. Marciniak, Chodzież 2017.
- Karwat J., *Powstanie Wielkopolskie 1918/1919 w historiografii i kulturze. Próba analizy i syntezy*, Poznań 2012.
- Kolbuszewska D., *Trzynastu wspaniałych: Powstanie Wielkopolskie w życiu i losach powstańców i ich rodzin*, Poznań 2008.
- Kosman M., *Powstanie Wielkopolskie na tle walk o przetrwanie narodowe pod zaborem pruskim*, Poznań 1993.
- Majewski J., *Zaopatrzenie medyczno-sanitarne w powstaniu wielkopolskim i udział w nim farmaceutów*, Poznań 1998;
- Mogilno w Powstaniu Wielkopolskim (1918–1919)*, pod red. D. Konieczko-Śliwińskiej, Poznań 2008.
- Olszewski M., *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919*, Poznań 2018.
- Paluszynski W., *Kujawy Zachodnie w Powstaniu Wielkopolskim*, Inowrocław 2017.
- Powstanie Wielkopolskie 1918–1919: źródła – stan badań – postulaty badawcze: X Ogólnopolskie Seminarium Historyków Powstania Wielkopolskiego*, pod red. B. Polaka, Koszalin 1997.
- Powstańcy wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918–1919*, pod red. B. Polaka, t. 1–14, Poznań 2005–2017.
- Powstanie wielkopolskie 1918–1919. Wybrane aspekty z perspektywy 90 lat*, pod red. J. Karwata, Poznań 2008.
- Powstanie Wielkopolskie w Bukówcu Górnym i okolicy – opisy, wspomnienia, opracowania*, pod red. Z. Dragan, M. Kubiak, R. Wireckiego, Bukowiec Górny 2009.
- Powstanie Wielkopolskie: album*, pod red. J. Macyszyna, Warszawa 2006.
- R. Chwaliszewski, Kicman W., *Kiedy ojczyzna wezwwała: Powstanie Wielkopolskie na ziemi pilskiej*, Piła 2013.
- Rezler M., *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919. Spojrzenie po 90 latach*, Poznań 2008.
- Solarska M., *S/przeciw historia. Wymiar krytyczny historii kobiet*, Bydgoszcz 2011.
- Szeszycki T., *Zapomniani zwycięzcy: znane, mało znane i nieznanne wydarzenia z Powstania Wielkopolskiego 1918–1919*, Szczecin 2010.
- Topolski J., *Jak się pisze i rozumie historię. Tajemnice narracji historycznej*, Warszawa 1998.
- Udział mieszkańców Barcina i okolic w Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918–1919*, pod red. S. Szadłowskiej, T. Kaczmarek, B. Chojnowskiej, Barcin 2011.
- Woolf V., *Własny pokój, Trzy gwiney*, przeł. E. Krasieńska, Warszawa 2002.
- Wrzosek W., *O myśleniu historycznym*, Bydgoszcz 2009.
- Ziemia Kościańska w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919*, pod red. B. Polaka, Kościan 1999.

ARTYKUŁY NAUKOWE

- Bauer P., *Polonizacja szkolnictwa po wybuchu powstania wielkopolskiego 1918/1919 roku*, [w:] *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919: źródła – stan badań – postulaty badawcze: X Ogólnopolskie Seminarium Historyków Powstania Wielkopolskiego*, pod red. B. Polaka, Koszalin 1997.
- Czubiński A., *Stan badań nad historią Powstania Wielkopolskiego*, „Dzieje Najnowsze” 1998 nr 4.
- Kałwa D., *Historia kobiet – kilka uwag metodologicznych*, [w:] *Dzieje kobiet w Polsce. Dyskusja wobec przyszłej syntezy*, pod red. K.A. Makowskiego, Poznań 2014.
- Łazuga W., *Bohater zbiorowy i liga brandmeistrów. Dwa aspekty Powstania Wielkopolskiego*, [w:] *Powstanie wielkopolskie 1918–1919. Wybrane aspekty z perspektywy 90 lat*, pod red. J. Karwata, Poznań 2008.
- Łazuga W., *O idei niepodległości i patriotycznym frazesie*, [w:] *Siedemdziesiąta rocznica odzyskania niepodległości i wybuchu Powstania Wielkopolskiego: materiały z konferencji odbytej 13–14 grudnia 1988 r. w UAM w Poznaniu*, pod red. T. Kotłowskiego, Poznań 1992.
- Majewski J., Kielak A.M., *Udział kobiet w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919 roku*, „Filatelista Polski”, nr 1/2, 2004/2005.
- Polak B., *Kobiety w Powstaniu Wielkopolskim*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Zarządzania Politechniki Koszalińskiej” 1998, nr 4.
- Solarska M., *Reprezentacja jako przedstawicielstwo i przedstawianie. Feministyczne konteksty*, „Rocznik Antropologii Historii” 2013, nr 1.
- Wyder G., *„Szli wtedy wszyscy...”: powstanie wielkopolskie w przekazach jego uczestniczek*, „Kronika Miasta Poznania” 2011, nr 1.
- Wyder G., *Przejawy politycznej działalności Wielkopolanek w dobie zaborowej w świetle uzasadnień wniosków o nadanie odznaczeń Krzyża Niepodległości i Medalu Niepodległości, ustanowionych w 1930 r.*, [w:] *Drogi kobiet do polityki (na przestrzeni XVIII–XXI wieku)*, pod red. T. Kulak i M. Dajnowicz, Wrocław 2016.
- Wyder G., [rec.], *Udział kobiet w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919*, „Studia Zachodnie” 2010, t. 12.
- Wyder G., *Z dziejów walki o tożsamość narodową – tajne stowarzyszenie kobiet „Warta”*, [w:] *Polacy – Niemcy – Pogranicze: studia historyczne: księga poświęcona Profesorowi Joachimowi Benyskiewiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin oraz pięćdziesięciolecie pracy*, pod red. G. Wyder, T. Nodzyńskiego, Zielona Góra 2006.

Presenting the woman's role in Greater Poland Uprising 1918–1919 in Polish historiography after 1989. General remarks

Researching on how do historians present contents concerning women in history has its own tradition, and is connected with awareness that the historiographical practice is a part of culture and depend on it, also in the area of gender relations. Although, historical works including these about the Greater Poland Uprising are often written from a perspective of traditional historiography, which derives from established patterns which seem to be „natural” for a part of researchers. Considering this, the article shows how do historians write about woman's role in the Greater Poland Uprising after 1989. Publications, which were analysed, have been divided into: monographs concerning uprising (as a whole), texts concerning role of woman in uprising, „regional” monographs of uprising and other publications about uprising. Having considered the magnitude of uprising historiography, it was necessary to make a selection and choose the most important texts and aspects.

Keywords: Greater Poland Uprising, women, gender, herstory, classical historiography, non-classical historiography

**Die Darstellung der Teilnahme von polnischen Frauen
am Großpolnischen Aufstand (1918–1919) in der polnischen
Geschichtsschreibung nach dem Jahr 1989.
Allgemeine Bemerkungen**

Die Analyse der Darstellung von Frauen in der Geschichtsschreibung steht seit Langem in der Tradition und geht mit dem Bewusstsein einher, dass als Kulturelement, die Geschichtsschreibung ihren Regeln folgt, die die Beziehungen zwischen Kulturgeschlechtern umfassen. Viele Abhandlungen, die den Großpolnischen Aufstand thematisieren, sind aus der Perspektive der klassischen Geschichtsschreibung verfasst worden, die auf dem Erzählmuster fußt, die sich aus den Ereignissen ergebenden Informationen „natural“ darzustellen. In Anbetracht dessen wurden unterschiedliche Darstellungen der Teilnahme von polnischen Frauen am Großpolnischen Aufstand nach dem Jahr 1989 analysiert. Die untersuchten Abhandlungen wurden in Monografien unterteilt, die die Beschreibung des Großpolnischen Aufstands beanspruchen. Es wurden die Texte unter die Lupe genommen, die die Teilnahme sowohl von Frauen als auch verschiedenen Regionen am Großpolnischen Aufstand darlegen. Zur Verfassung der vorliegenden Abhandlung wurden aus der ausführlichen Aufstandsgeschichtsschreibung repräsentative Texte ausgewählt, auf Basis derer allgemeine Bemerkungen formuliert werden konnten.

Schlüsselwörter: Großpolnischer Aufstand, Frauen, Kulturgeschlecht, Herstory, klassische Geschichtsschreibung, nicht-klassische Geschichtsschreibung